

From Religion to Capital: Measuring the Effects of Religiosity on the Structure of Social Capital

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	With the advent of modernity and the scientific and technological changes that resulted from it, the credibility of religion and belief underwent fundamental changes over time. Religion is one of the factors that create functions that social capital also has in a way. The present study was conducted with the aim of identifying and explaining sociologically the effect of religiosity on social capital among women in Bastak. The statistical population was all women over the age of 15, and 210 people were selected as samples using the Cochran formula using a multi-stage stratified sampling method. The theoretical framework was a combination of the theories of Durkheim, Comte, Tocqueville, Weber, and Davis. This research was conducted using a survey method and questionnaire technique, and the validity of the questionnaire was measured in a formal way and its reliability was measured with Cronbach's alpha statistic. The level of religiosity was measured based on the multidimensional model of Glock and Stark and social capital was measured in three dimensions of social participation, trust, and awareness by Ghasemi et al. The results of the bivariate analysis indicate a significant relationship between the religiosity and the participation dimension of social capital. Furthermore, regression results reveal a positive and direct relationship between social capital and the ritualistic, consequential, and emotional dimensions of religiosity.
Keywords: religiosity, social capital, trust, awareness, social participation.	

از آیین تا سرمایه: سنجش اثرات دینداری بر ساختار سرمایه اجتماعی

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

کلیدواژه‌ها:

دین داری،

سرمایه اجتماعی،

اعتماد،

آگاهی،

مشارکت اجتماعی.

با ظهور مدرنیته و تغییرات علمی و تکنولوژیکی حاصل از آن، اعتبار مذهب و دین به مرور زمان دستخوش تغییرات اساسی شد. دین یکی از عوامل سازنده کارکردهایی است که سرمایه اجتماعی نیز به نوعی آنها را داراست. پژوهش حاضر با هدف شناخت و تبیین جامعه شناختی تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی در بین زنان شهر بستک انجام شده است. جامعه آماری کلیه زنان بالای ۱۵ سال بودند که با استفاده از فرمول کوکران، ۲۱۰ نفر با روش نمونه گیری طبقه ای چند مرحله ای به عنوان نمونه انتخاب گردیدند. چارچوب تئوریک، تلفیقی از نظریات دورکیم، کنت، توکویل، وبر و دیویس بود. این تحقیق با روش پیمایشی و استفاده از تکنیک پرسشنامه انجام گرفت و اعتبار پرسشنامه به روش صوری و پایایی آن با آماره آلفای کرونباخ سنجیده شد. سنجش میزان دینداری بر اساس مدل چندبعدی گلاک و استارک و سرمایه اجتماعی در سه بعد مشارکت اجتماعی، اعتماد و آگاهی قاسمی و همکاران انجام گرفت. نتایج تحلیل دومتغیره حاکی از وجود رابطه معنادار میان دینداری با بعد مشارکت سرمایه اجتماعی است. همچنین نتایج رگرسیون بیانگر رابطه مثبت و مستقیم بین ابعاد مناسکی، پیامدی و عاطفی دینداری و سرمایه اجتماعی می باشد.

مقدمه

سرمایه اجتماعی^۱ به ارتباط بین کنشگرهای انسانی مربوط است؛ از آنجا که در میان روابط اجتماعی شکل می گیرد، نامحسوس است و به همین دلیل کمتر شناسایی می شود و در تعاملات اجتماعی افراد جامعه وجود دارد که برای رسیدن به هدف مشترکی با یکدیگر دست به مشارکت می زنند (قاسمی و امیری اسفرجانی، ۱۳۹۰: ۲۲).

این سرمایه در ادبیات توسعه ای امروز، به طرز چشمگیری شناخته شده و پیامدهای مثبتی در زندگی اجتماعی داشته است. سرمایه اجتماعی از مهمترین مفاهیم رو به رشد در علوم اجتماعی است و دامنه کاربرد آن در علوم دیگر نیز رو به افزایش است. این مفهوم بیانگر حلقه گم شده در توسعه به شمار رفته و به زعم برخی از اندیشمندان، علاج مشکلات جامعه مدرن محسوب می گردد (شیرازی و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۴). از دیدگاه بوردیو^۲ سرمایه اجتماعی ماحصل منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت شبکه بادیومی از روابط نهادی شده میان افراد و به بیان ساده تر، عضویت در یک گروه است (بوردیو، ۱۳۹۶: ۲۴۸). جیمز کلن سرمایه اجتماعی را در معنای وسیع تر ساختار اجتماعی مورد استفاده قرار داد. پاتنام نیز بحث مفصلی در مورد نقش سرمایه اجتماعی در جامعه مدنی ارائه نمود. جامعه شناسان معاصر دیگری نیز برای بررسی کیفیت و کمیت روابط اجتماعی، از این مفهوم استفاده کرده اند و منظور آن ها از سرمایه اجتماعی، سرمایه و منابعی است که افراد و گروه ها از راه پیوند با یکدیگر کسب می نمایند (ربانی و گنجی، ۱۳۸۷: ۳۷). فیلد این توضیح را در مورد این ایده ارائه می دهد: نظریه سرمایه اجتماعی، در اصل، بسیار سراسر است. تر اصلی آن را می توان در دو کلمه خلاصه کرد: روابط مهم هستند. با ایجاد ارتباط با یکدیگر و ادامه دادن آنها در طول زمان، افراد قادر به همکاری برای دستیابی به چیزهایی هستند که یا به تنهایی نمی توانستند به آنها دست یابند، یا فقط با دشواری زیادی می توانستند به آنها دست یابند. افراد از طریق مجموعه ای از شبکه ها به هم متصل می شوند و تمایل دارند ارزش های مشترکی را با سایر اعضای این شبکه ها به اشتراک بگذارند. تا جایی که این شبکه ها یک منبع را تشکیل می دهند، می توان آنها را به عنوان نوعی سرمایه در نظر گرفت (Field, 2003, pp.1). حال می توان بیان کرد: مفهوم سرمایه اجتماعی در دهه های اخیر توجه علمی بیشتری را به خود جلب کرده است. بخشی از این توجه از نظریه هایی در مورد ضرورت آن برای حفظ روابط اجتماعی و جامعه مدنی ناشی می شود (به عنوان مثال، پاتنام^۳، ۲۰۰۰). اما در حالی که نظریه های تأثیرگذار رابرت پاتنام در مورد سرمایه اجتماعی استدلال می کنند که پیوندهای اجتماعی از تعامل اجتماعی جمعی شکل می گیرند، که به نوبه خود باعث تقویت آگاهی جمعی و تشویق مشارکت مدنی و رفاه جامعه می شود، بوردیو رویکرد متفاوتی ارائه می دهد. پس سرمایه اجتماعی تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد و شناسایی عوامل تأثیرگذار در ساخت و افزایش سرمایه اجتماعی از ضروریات جامعه فعلی است. فوکویاما در تقسیم بندی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی، از عوامل بیرونی یاد می کند و دین را یکی از عوامل بیرونی می داند. فوکویاما از دین به عنوان یکی از منابع سرمایه اجتماعی یاد می کند. کارکردهای مثبت دینداری شامل پیوستن فرد به اجتماع و حضور در شبکه اجتماعی و خلق سرمایه اجتماعی از طریق مناسک دینی است. مشارکت در امر اجتماعی، گذر از فردیت و مستحیل شدن در جمع، پیوند عاطفی - اخلاقی با دیگران از زمره آثار مثبت رفتارهای مذهبی است (عشاوری و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۳۰). در مطالعاتی که به صراحت به بررسی تقاطع سرمایه اجتماعی و دین می پردازند، سوالات مطرح شده در مورد مزایا و بازده سرمایه گذاری در اجتماع اغلب یک طرفه هستند. هر تحقیقی که در مورد سرمایه اجتماعی و دین وجود دارد، تمایل دارد مطالعات مربوط به ظرفیت سرمایه اجتماعی برای ایجاد جامعه را در نظر بگیرد، که منعکس کننده رویکرد پاتنام (۲۰۰۰) است و چارچوب های مثبت تری را برای نقش دین انتخاب می کند. در واقع، پاتنام (۲۰۰۰) مشارکت مذهبی را به عنوان منبع برجسته سرمایه اجتماعی مطرح کرد. اما در حالی که، به عنوان مثال، هیرشمن^۴ (۲۰۰۴) دریافت که مشارکت مذهبی منابعی را برای

¹. Social Capital

². Bourdieu

³. Putnam

⁴. Hirschman

جوامع مهاجر فراهم می‌کند تا از خصومت‌های جامعه گسترده‌تر در امان باشند و فضایی برای موفقیت ایجاد کنند؛ آلبا^۱ (۲۰۰۵) دریافت که این نوع جوامع مذهبی مبتنی بر مهاجر اغلب مستعد تمایز اجتماعی بیشتر و تبعیض بیشتر به عنوان محصول این مرزهای برجسته‌تر هستند.

نهاد دین در جامعه ایران، از جمله نهادهای تأثیرگذار است که شکلگیری هنجارهای مختلف و تنظیم مناسبات اجتماعی از آثار آن است. زمانی که در جامعه نهاد دین مسلط باشد و دینداری در بین افراد شایع باشد؛ تحمل دشواری‌ها سهل‌تر و مظاهر سرمایه اجتماعی در میان افراد مشهودتر خواهد بود.

در سال‌های اخیر، ساختارهای سنتی جامعه ایران تغییر کرده است. جامعه‌ای که ساختارهای سنتی آن دگرگون شده باشد، با پدیده‌های نوینی همچون ترکیبی از دین و غیردین، علم، ایدئولوژی، اتوپیا و اسطوره روبه‌رو خواهد بود که به اموری تکیه می‌زند که این تغییرات می‌تواند به فراخور نسبتی که با مبانی و اهداف نظام حاکم دارد، پیامدهای نیک و بد داشته باشد؛ که توجه به تغییرات و وضعیت دینداری را ارزشی دوچندان می‌بخشد. درباره میزان دینداری ایرانیان میان پژوهشگران و جامعه‌شناسان دین، سه دیدگاه مطرح است: افزایش، کاهش و ثبات نسبی دینداری (عبداللهی سفیدان و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۵).

با کمی تأمل در مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان مشارکت در فعالیت‌های مذهبی را یک منبع اجتماعی مهم محسوب کرد که انواع شبکه‌ها، هنجارها و روابطی را ایجاد می‌نماید که به افراد و جوامع یاری می‌رساند تا به اهداف مهمی دست یابند. از آنجایی که سرمایه اجتماعی متشکل از شبکه‌های بین فردی بوده که به عنوان منبعی اجتماعی به افراد در دستیابی به اهداف کمک می‌کند، لذا مشارکت مذهبی می‌تواند به عنوان منبع مهم سرمایه اجتماعی شناسایی شود (پاتنام ۲۰۰۰ به نقل از طالبان، ۱۴۰۲: ۱۰۰). در هر صورت، افرادی که به‌طور فعال در جماعت‌های مذهبی (مانند حسینیه‌ها، مساجد، هیات‌های مذهبی، جلسات روضه‌خانی و مثل آن) و مراسم و مناسک جمعی شرکت می‌نمایند، معمولاً دوستان جدیدی از همسایگان، هم‌محله‌ای‌ها و سایر هم‌کیشان پیدا کرده و اکثراً در معرض تعامل مداوم با گاه و بیگاه با آنها قرار گرفته و از حمایت خاصی برخوردار می‌شوند که حقیقتاً برای آنها سرمایه محسوب می‌شود. شاید بتوان گفت که امروزه دین و پیامدهای آن نقش و کارکرد مهمی در ایجاد و حفظ همبستگی بین افراد یک جامعه برقرار می‌کند.

هرچند فرآیندهای توسعه و نوسازی در جوامع کنونی شدت گرفته است اما دین همواره در تمام ابعاد خود منبع مهمی برای معنابخشی به جهان پیرامون است. در ایران نیز با توجه به شرایط گذار جامعه و اینکه هویت توحیدی، یک بخش از هویت اصیل مردمان این مرز و بوم است، این مقوله جایگاه ویژه‌ای در بین مردم ایران دارد. می‌توان گفت افراد در جامعه ایرانی به‌طور عام و در مناطق نیمه سنتی، به‌طور خاص از ویژگی‌های مذهبی بیشتری برخوردار هستند و به مذهب و رفتارها و مناسک مذهبی گرایش نشان می‌دهند.

نقش محوری دین حیات جوامع و در زندگی افراد به گونه‌ای است که بلاو معتقد است: دین در سامان بخشیدن به حیات اجتماعی، نقشی تعیین‌کننده دارد. دینداری باعث استحکام بخشی به پیوندهای اجتماعی شده و هزینه مناسبات اجتماعی را کمتر می‌کند و همین امر در شکل‌گیری اعتماد اجتماعی نقش مهمی دارد؛ زتومکا و اریکسون هم معتقد هستند که اعتماد، از اعتقادات دینی ناشی می‌شود و دینداری یکی از مهمترین ابزارهای سازمان‌دهنده اعتماد است. از سوی دیگر دین عامل مهمی در ترغیب افراد جامعه به مشارکت می‌باشد. (تشویشی و رحمانی خلیلی، ۱۴۰۱: ۸۸).

دین قادر است با ایجاد شبکه‌های روابط بین‌پروان خود، مبنایی برای تولید و قوام سرمایه اجتماعی باشد. با توجه به تأثیر دین بر کیفیت روابط میان افراد، ضرورت تبیین دقیق و علمی تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی روشن می‌شود. بنابراین این پژوهش سعی بر آن دارد تا با دید جامعه‌شناسانه و ملهم از نظریات جامعه‌شناسان و صاحب‌نظران این امر، به عوامل تأثیرگذار بر

^۱. Alba

دینداری و تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی در شهر بستک بپردازد و به این سؤال پاسخ دهد که رابطه بین دینداری و سرمایه اجتماعی چگونه است؟ بنابراین هدف عمده این تحقیق، بررسی تأثیر میزان دینداری بر سرمایه اجتماعی می باشد.

ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش

تحقیقات اخیر در مورد تلاقی دین با سرمایه اجتماعی، به ویژه در ایران و شهرهای کوچک و مذهبی، نشان‌دهنده یک شکاف آشکار در کارهای علمی اخیر است. در این مقاله تلاش شده است با تمرکز بر عنصر خاص سرمایه اجتماعی، به پر کردن این شکاف کمک شود. با اتخاذ دیدگاه استفاده شده پاتنام و با استفاده از یک نظرسنجی در میان زنان شهرستان بستک، عناصر مختلف سرمایه اجتماعی را اندازه‌گیری کرده و از روش‌های آماری پیشرفته برای تعیین ترکیب سرمایه اجتماعی برای گروه‌های مختلف هویت مذهبی استفاده می‌شود.

۱. مطالعات داخلی

دلشاد و همکاران (۱۴۰۳) در مطالعه "بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر جامعه پذیری دینی در جوانان ۱۸-۲۸ ساله استان مرکزی" به این نتایج دست یافتند. سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، میزان ترغیب مدرسه به فعالیت های دینی، میزان بهره گیری اخبار و مباحث دینی رسانه ها، میزان مذهبی بودن دوستان، میزان دموکراتیک بودن تربیت خانوادگی، خانواده مذهبی و وضعیت رفاهی منطقه زندگی از عوامل مؤثر بر جامعه پذیری دینی هستند. در این مقاله ابتدا رابطه خاص بین دینداری و شبکه اجتماعی به طور کامل مورد بررسی قرار نگرفته است ضمن اینکه جامعه آماری پژوهش نیز محدود به جوانان و در مرکز استان می باشد ولی ما به دنبال رابطه کلی و خاص دینداری و سرمایه اجتماعی با تمام ابعاد هستیم در جامعه زنان و شهری کوچک و مذهبی.

سفید (۱۴۰۳) در مقاله "عوامل مرتبط با مشکلات فرهنگی زندگی خوابگاهی دانشجویان (همراه با مدل معادله ساختاری)" به این نتایج دست یافت که بین میزان دینداری و سرمایه اجتماعی با میزان مشکلات فرهنگی دانشجویان رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد. مدل معادله ساختاری نیز نشان داد متغیرهای دینداری و سرمایه اجتماعی تأثیر معکوس و معنی داری بر مشکلات فرهنگی دانشجویان دارند و مدل از برازش مطلوبی برخوردار است. این مقاله نیز به طور ویژه رابطه بین دینداری و سرمایه اجتماعی را مورد توجه قرار نداده است و جامعه مورد نظر دانشجویان پسر بوده است ولی ما به دنبال رابطه ویژه دینداری و سرمایه اجتماعی با تمام ابعاد هستیم در جامعه زنان و شهری کوچک و مذهبی.

طالبان (۱۴۰۲) در مطالعه ای در ارتباط با سرمایه دینی و سرمایه اجتماعی در ایران: تحلیل تطبیقی درون کشوری به بررسی رابطه سرمایه دینی و سرمایه اجتماعی در سطح شهرستان‌های ایران پرداخت. نتایج نشان داد که سرمایه دینی ارتباط مثبت و متوسط (۰,۴۴) با سرمایه اجتماعی دارد؛ نکته برجسته تحقیق آن است که حتی هنگامی که اثرات شاخص‌های مختلف توسعه یافتگی کنترل و حذف شوند، سرمایه دینی هنوز بعنوان مشوق سرمایه اجتماعی در ایران نقش ایفا می نماید. این مقاله به صورت تطبیقی به بررسی استفاده شده که سیستم های اجتماعی در آن از اهمیت برخوردار می باشند در حالی ما به دنبال رابطه دینداری و سرمایه اجتماعی در شهرستانی کوچک و فقط در بین زنان آن جامعه هستیم.

صادقی و کاظم خانی (۱۴۰۲) در مقاله "دینداری و احساس عدالت اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شهید مدنی آذربایجان)" به این نتایج رسیدند که دینداری بر احساس عدالت اجتماعی (رویه‌ای و توزیعی) تأثیر مثبت و معنادار دارد، اما سطح تأثیر متوسط (۱۳٪) است و اما ابعاد پیامدی دینداری و هر دو بعد عدالت رویه‌ای و توزیعی در وضعیت آسیب‌پذیر بودند. این مقاله به طور کلی با دیدگاهی سیاسی به رابطه دینداری با عدالت اجتماعی پرداخته است اما ما با دیدی کاملاً جامعه شناسانه و فقط با تمرکز بر رابطه دینداری و سرمایه اجتماعی به بررسی مسئله می پردازیم.

موسوی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه ای به بررسی نقش دینداری در اعتماد و مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه لرستان پرداخته اند. نتایج پژوهش از آن حکایت دارد که دینداری بر اعتماد و مشارکت اجتماعی دانشجویان تأثیر می گذارد. ولی نژاد و میرفردی (۱۳۹۸) در تحقیقی به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و دینداری دانشجویان دانشگاه یاسوج پرداخته اند. نتایج تحقیق نشان داد که رابطه مستقیم و معناداری بین میزان دینداری و میزان سرمایه اجتماعی وجود داشت. با توجه به تحقیقات ذکر شده در این پژوهش؛ می توان گفت دینداری موجب توسعه و تقویت اعتماد و مشارکت اجتماعی بین افراد شده است و دین به عنوان یک عنصر مهم تأثیرگذار، باعث ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی در جامعه می گردد. بنابراین بر اساس نتایج این پژوهش و سایر پژوهش های انجام شده می توان گفت کسانی که دینداری بالاتری دارند، دارای میزان سرمایه اجتماعی بالاتری هستند.

۲. مطالعات خارجی

Szendrő (۲۰۲۶)، در مطالعه با عنوان "راندن از بازار: سیاست مذهبی دولت و سرمایه اجتماعی در میان پیروان مذهبی" از داده های پیمایش جهانی ارزش ها برای تحلیل رفتار پیروان مذهبی بهره بردند. نتایج نشان داد که دخالت دولت در امور دینی (چه به صورت حمایتی و چه محدودکننده) منجر به کاهش انگیزه پیروان مذهبی برای مشارکت در جامعه مدنی می شود و سیاست های محدودکننده تأثیر مخرب تری دارند و حتی رابطه مثبت بین دینداری و مشارکت را معکوس می کنند. نکته برجسته تحقیق آن بود که دولتی شدن دین باعث می شود پیروان، نهادهای مذهبی را به عنوان بازوی قدرت ببینند و در نتیجه تمایل کمتری به حمایت داوطلبانه و مشارکت مدنی داشته باشند. این مقاله دیدگاهی سیاسی و دولتی در مورد رابطه دین و سرمایه دارد و تأکید بر نظریات دموکراتیک دارد، ولی ما به دنبال دیدگاه جامعه شناسانه از ارتباط بین متغیرها هستیم.

Gemar (۲۰۲۴) مقاله "دین و سرمایه اجتماعی: بررسی شبکه های اجتماعی و هویت مذهبی در بریتانیا" هویت های مذهبی متنوع (شامل مسیحیان، مسلمانان، بودایی ها، یهودیان و افراد بدون دین) مورد نظر داشت و دریافت که تفاوت اصلی میان گروه ها در «تنوع شبکه های اجتماعی» آنهاست. افرادی که هویت های مذهبی چندگانه دارند، بالاترین سطح تنوع شبکه اجتماعی و سرمایه اجتماعی پیوندزنده را نشان می دهند. داشتن هویت های مذهبی منعطف به افراد کمک می کند تا فراتر از مرزهای ایدئولوژیک و قومی، با گروه های متنوعی ارتباط برقرار کرده و منابع اجتماعی بیشتری کسب کنند. در این مقاله جامعه مورد نظر شامل تنوعی از مذاهب و جنسیت بوده اما ما تنوع مذهبی زیادی را در جامعه نداریم و تمرکزمان بر جنسیت زنان است. عباس و همکاران (۲۰۲۴) در مطالعه ای مروری به این نتیجه رسیدند که سرمایه مذهبی پیش بینی کننده قدرتمندی برای سایر سرمایه های انسانی (روان شناختی، فرهنگی، اجتماعی و سازمانی) در بافت های خاص است. به گونه ای که تجمیع این سرمایه ها برای ایجاد عزت نفس و تصویر ذهنی مثبت در افراد و سازمان ها حیاتی است. نکته برجسته تحقیق آن است که سرمایه مذهبی فراتر از باورهای فردی، به عنوان عاملی کلیدی در توسعه ارزش های انسانی و بهبود عملکرد نیروی کار در سازمان ها شناخته می شود. این مقاله تأکیدش بر مذهب و سرمایه انسانی در سازمان ها می باشد در حالی که ما تأکیدمان بر سرمایه اجتماعی و دینداری بین گروه عادی و بدور از بوروکراسی می باشد.

جنیدی و همکاران (۲۰۲۳) در مطالعه نقش دین و سرمایه اجتماعی بر خودکارآمدی و انگیزه کارآفرینی در میان دانشجویان اندونزیایی به این نتیجه دست یافتند که دینداری تأثیر مستقیم و مثبتی بر ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی دانشجویان (ساختاری، شناختی و رابطه ای) دارد و سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر میانجی، رابطه بین دینداری و انگیزه کارآفرینی را تقویت می کند.

¹. World Values Survey (WVS)

². State Religious Policy, SRP

³. bridging social capital

⁴ Abbas

یافته مهم این تحقیق آن بود که باور به خدا و ارزش‌های دینی، مهارت‌های ارتباطی و اعتماد لازم برای ایجاد کسب‌وکارهای جدید را در دانشجویان شکوفا کرده و زمینه‌ساز استقلال اقتصادی آن‌ها می‌شود. این مقاله با دیدگاهی روان‌شناسانه به بررسی رابطه متغیرها پرداخته است در جمعیت دانشجوی در حالی که ما تمرکزمان بر دیدگاه جامعه‌شناسانه می‌باشد.

Fox و همکاران (۲۰۲۱) در مقاله "سرمایه‌گذاری بر ایمان؟" در بریتانیا و روی دو نسل «انفجار جمعیت» و «نسل هزاره» به این یافته رسیدند که اگرچه نسل هزاره سطح پایین‌تری از سرمایه دینی و اجتماعی دارند، اما مشارکت مذهبی برای این نسل جدید، کاتالیزور بسیار قوی‌تری برای کسب سرمایه اجتماعی نسبت به نسل‌های قدیمی‌تر است انجام شده است بنابراین کاهش عمومی دینداری در میان جوانان به تضعیف سرمایه اجتماعی منجر شده، اما برای جوانانی که مذهبی باقی مانده‌اند، دین ابزار کارآمدتری برای مقابله با انزوای اجتماعی است. این مقاله با تأکید بر نقش دین در نابرابری‌های بین نسلی در سرمایه اجتماعی پرداخته است، اما تأکیدی بر بحث نابرابری بین نسلی نداریم و تمرکز بر رابطه بین دینداری و سرمایه اجتماعی می‌باشد.

Shah و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله "اثرات رشد سرمایه اجتماعی وابسته به دین" با استفاده از داده‌های پیمایش‌های بین‌المللی یک مطالعه تطبیقی بین دو کشور ایالات متحده آمریکا و چین انجام داده‌اند که نتایج تحقیق نشان داد در اقتصادهای مذهبی مانند آمریکا، سرمایه اجتماعی وابسته به دین با تقویت اعتماد عمومی، رشد اقتصادی را تسریع می‌کند. در مقابل، چین به دلیل سطح پایین این سرمایه، با تأخیر در همگرایی اقتصادی مواجه است. نکته برجسته تحقیق آن است که تعادل بین «باور مذهبی» و «عمل مذهبی» برای دستیابی به حداکثر منافع اقتصادی ضروری است؛ عدم تعادل در این دو بُعد منجر به تأخیر در پاداش‌های اقتصادی می‌شود. این مقاله اثرات اجتماعی-اقتصادی سرمایه اجتماعی با ادغام نقش دین و در مطالعه ای تطبیقی مورد نظر دارد، ولی ما دینداری و سرمایه اجتماعی را با روش هبستگی مورد بررسی قرار می‌دهیم.

این پژوهش به عنوان اولین حرکت تحقیقاتی در زمینه رابطه دینداری و سرمایه اجتماعی بین زنان شهرستان بستک صورت گرفت و تلاش دارد با تلفیق پژوهش‌های پیشین مسأله تحقیق را مورد بررسی قرار دهد.

چارچوب نظری تحقیق

در این قسمت به چند نظریه مرتبط با موضوع اشاره نموده و سپس به چارچوب نظری تحقیق پرداخته می‌شود.

سرمایه اجتماعی

پاتنام سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که در اجتماع موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه شده و نهایتاً منافع متقابل آنان را تأمین می‌نماید (ربانی و گنجی، ۱۳۸۷: ۴۵). وی سرمایه اجتماعی را اساس اعتبار جامعه می‌داند که از طریق اعتمادسازی مردم را به تعاملات و تعلقات اجتماعی ترغیب می‌نماید (گنجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۹). پاتنام اذعان می‌دارد که در جوامع مدنی، سازمان‌هایی چون گروه‌های اجتماعی، اتحادیه‌ها و کلیساها از طریق پیوند بین شکاف‌های اجتماعی و مشارکت در ایجاد بنیان اجتماعی استوار در بروز سرمایه اجتماعی ایفای نقش می‌نمایند (پورموسوی، ۱۳۸۱: ۱۶۱). فوکویاما سرمایه اجتماعی را به عنوان وجود معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف می‌کند که اعضای گروه در آن سهم دارند (ربانی و گنجی، ۱۳۸۷: ۴۶). فوکویاما معتقد است سرمایه اجتماعی از چند راه حاصل می‌شود: ساخته شده به صورت نهادی (از طریق قوانین)، ساخته شده به صورت خودجوش (از کنش‌های متقابل اعضا)، ساخته شده به صورت برون زاد که در آن میان، نقش دین، ایدئولوژی و فرهنگ بسیار برجسته است (فوکویاما، ۱۳۷۹).

1. religion dependent social capital (RDSC)

2. Fukuyama

فوکویاما از اعتماد به مثابه شاخصی برای بیان سرمایه اجتماعی استفاده می کند و دین را در ایجاد سرمایه اجتماعی موثر می داند (گنجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳۰؛ افشانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۶۴). کلمن^۱ تعریفی کارکردی از سرمایه اجتماعی ارائه می نماید: سرمایه اجتماعی عبارت است از ارزش آن جنبه از ساختار اجتماعی که به عنوان منابع، در اختیار اعضا است تا بتوانند به اهداف و منابع خود دست یابند (الوانی و نقوی، ۱۳۸۰: ۶). کلمن وجود سرمایه اجتماعی را در اطلاع رسانی، اعتماد و ضمانت اجرایی کارآمد، روابط اقتدار و میزان تکالیف در گروه می داند (ربانی و گنجی، ۱۳۸۷: ۴۵). وی سرمایه اجتماعی را انرژی های پنهان در جامعه می داند که سبب فعال شدن ارتباطات در میان مردم می شود (وحیدا و همکاران، ۱۳۸۳: ۲۰). کلمن مذهب را یکی از عوامل تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی می داند. چرا که ایدئولوژی مذهبی با تحمیل عمل به سود غیرخود، سرمایه اجتماعی را به وجود می آورد. (کلمن، ۱۳۷۷).

مفهوم سرمایه اجتماعی در اندیشه متفکران مسلمان

آیت الله شاه آبادی معتقد بود جامعه اسلامی دارای دو پیوند اساسی است: الف) معارف و حقایق الهی - دینی که به منزله خدامحوری "و اعتمدوا بحبل الله جميعا و لا تفرقوا" (آل عمران، ۱۰۳). ب) ارتباطات اجتماعی بر پایه دوستی مؤمنان "و اذكروا نعمت الله عليكم اذ كنتم اعداء فالف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخوانا" (آل عمران، ۱۰۳) (شکریگی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۴ به نقل از شاه آبادی، ۱۳۶۰).

در نظر ملاصدرا، سرمایه اجتماعی محدود به فضایل اخلاقی در چارچوب قوانین الهی است؛ بر مبنای حکمت صدارایی، آنچه آثار وجودی جامعه را می سازد از رابطه بین اعضای جامعه حاصل می شود (ملاصدرا شیرازی، ۱۳۷۶). به اعتقاد ابن خلدون، سرمایه اجتماعی باعث کسب منزلت و اعتبار افراد شده و هنجارها و باورها با ایجاد روابط اجتماعی قوی، موجب یکپارچگی و انسجام می شوند (ابن خلدون، ۱۳۶۹: ۲۵۰).

دین داری^۲

گلاک و استارک ابعاد اصلی دینداری را شامل اعتقادی^۳، مناسکی^۴، تجربی^۵، فکری^۶ و پیامدی^۷ می دانند (Glock and Stark, 1965). به نقل از برهان و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۴). کنت، دین را یکی از عوامل اجماع و وحدت اجتماعی و سنگ بنای سامان اجتماعی می داند و برای آن ابعاد سه گانه عقلی، عاطفی و عملی قائل است (کوزر، ۱۳۷۷: ۳۴؛ آرون، ۱۳۸۱: ۱۱۶).
ویر با گونه شناسی از دینداری بر اساس خصوصیات روانی، سه نوع دینداری خواص، عوام و دینداری رسمی را تفکیک می نماید. اما گونه شناسی سوم او از دینداری، مربوط به اثر شرایط و موقعیت های اجتماعی است، بدین معنا که معتقد است: هر یک از اقشار و گروه های اجتماعی بر حسب پایگاه اجتماعی و اقتضائات موقعیتی شان از دینداری خاصی تبعیت می کنند (ویر، ۱۳۸۲: ۳۲۳-۳۱۹). از نظر او طبقات بالا به ادیان شادزی و فرودستان به سوی ادیان آخرت گرا و منجیانه متمایل هستند (همان، ۳۰۷-۳۱۱). ویر تأکید دارد که مذهب می تواند شبکه اعتمادی ایجاد نماید (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۵۳) و در برخی از آموزه های مذهبی، کمک مالی و یاری دادن به دیگران وظیفه دینداران محسوب می شود (ویر، ۱۳۸۵).

از نظر دورکیم، سرچشمه دین خود جامعه است که شامل عقاید، مناسک و احساس است. دورکیم نقش دین را در انسجام اجتماعی جوامع سنتی مهم قلمداد می کند و معتقد است اعتقادات مذهبی دید مشترکی از جهان به افراد اعطا می کند (ریتزر،

^۱. James Coleman

^۲. Religiosity

^۳. the ideological (belief) dimension

^۴. the ritual (religious practice) dimension

^۵. the experiential dimension

^۶. the intellectual (religious knowledge) dimension

^۷. the consequential dimension

۱۳۷۹: ۲۳؛ شجاعی زند و همکاران، ۱۳۸۵: ۶۵-۶۶؛ ترنر و بیگی، ۱۳۸۴). از نظر دورکیم، مناسک دینی کارکرد حفظ جماعت و تعلق به گروه را دارند و افراد در غلیان ناشی از مناسک، همدلی پیدا می کنند (آرون، ۱۳۸۱؛ همیلتون، ۱۳۷۷). توکویل و دیویس نیز بر نقش اعتقادات مذهبی در ایجاد انضباط اخلاقی و تقویت عزم افراد به رعایت هنجارهای گروهی تأکید دارند (ویلیم، ۱۳۷۷؛ همیلتون، ۱۳۷۷). ورم معتقد است دینداری به دو طریق بر سرمایه اجتماعی تأثیر دارد: اول حساسیت بیشتر دینداران به امور اجتماعی و دوم، تشکیل گردهمایی های خیریه توسط سازمانهای مذهبی (ورم، ۲۰۰۴). افه و فوش، جانسون و جانگ، کاندلند، ایوانز و مالیونفسکی نیز همگی بر نقش مناسک دینی، شبکه های اجتماعی مذهبی، صداقت، اعتماد و همبستگی در ایجاد و افزایش سرمایه اجتماعی تأکید نموده اند (افه و فوش، ۲۰۰۲؛ جانسون و جانگ، ۲۰۰۴؛ کاندلند، ۲۰۰۱؛ ایوانز، ۱۳۸۰؛ همیلتون، ۱۳۷۷).

مفهوم دینداری در اندیشه متفکران مسلمان

جواد آملی دین را مجموعه ای از عقاید، اخلاق، احکام فقهی و حقوقی می داند که در راستای سعادت انسان نازل گردیده و دارای ابعاد سه گانه است (جواد آملی، ۱۳۹۲). علامه طباطبائی دین را شیوه زندگی معرفی می کند که مرکب از عقاید و دستورهای عملی و اخلاقی است و بشر را به سوی معارف حقیقی و اخلاق فاضله و اعمال نیک دعوت می نماید (طباطبائی، ۱۳۵۲: ۲۶۸؛ طباطبائی، ۱۳۵۴: ۵۶). از دیدگاه شهید مطهری، در جوامع نوین که پیوندهای قبیله ای تضعیف شده، نقش دین در ایجاد ارتباط اجتماعی پررنگ تر می شود (مطهری، ۱۳۷۵: ۱۵). دینداری واقعیتی اجتماعی و سنجش پذیر است و الگوی پنج بعدی اعتقادات، ایمانیات، عبادیات، اخلاقیات و شرعیات قابل دفاع ترین الگو برای دین اسلام قلمداد می شود (شجاعی زند، ۱۳۸۴: ۵).

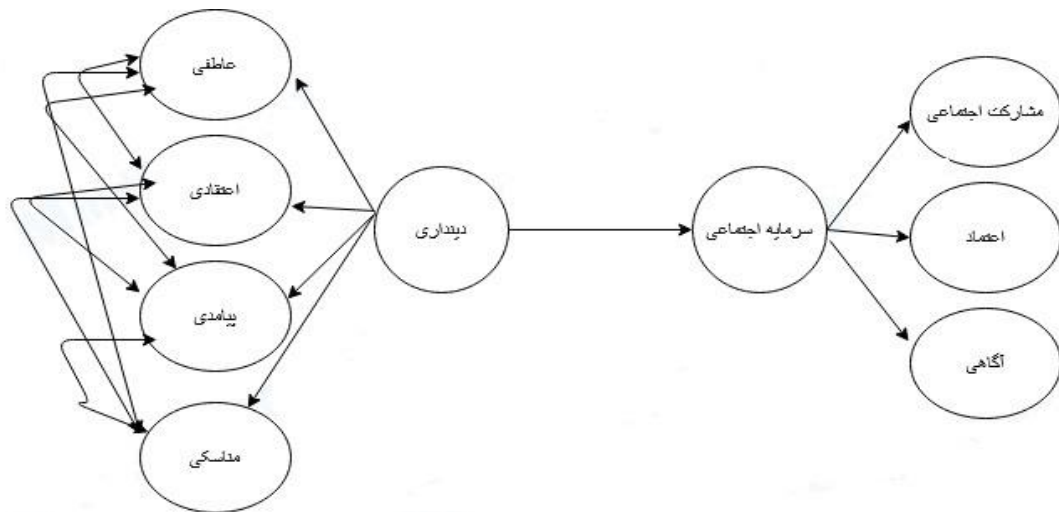
این پژوهش با هدف واکاوی تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی، نیازمند تلفیقی مسئله محور از نظریات این دو حوزه است؛ چرا که درک مکانیسم تولید سرمایه اجتماعی بدون در نظر گرفتن نقش نهاد دین امکان پذیر نیست. بر این مبنا، استدلال محوری در بعد اعتقادی آن است که باورهای دینی مشترک (دورکیم، کنت، توکویل) با ایجاد یک جهان بینی یگانه، مسئله تششت آراء را حل کرده و از طریق یکپارچگی ذهنی، همبستگی گروهی (به عنوان شاخصی کلیدی از سرمایه اجتماعی) را بازتولید می نمایند. در تکمیل این روند، در بعد پیامدی (وبر و دیویس)، اعتقادات دینی صرفاً در ذهن باقی نمی ماند، بلکه از طریق ضمانت های اجرایی اخلاقی، فرد را به سوی کنش های معطوف به اعتماد و همیاری سوق می دهند که مستقیماً به تقویت سرمایه اجتماعی می انجامد.

در سطح عینی تر، بعد مناسکی (دیویس، مالیونفسکی، دورکیم) به مثابه یک «کنش جمعی» عمل می کند که با افزایش تعاملات فیزیکی و شکل گیری شبکه های روابط، مسئله انزوای اجتماعی را حل کرده و احساس همدلی و مشارکت در امور خیریه را نهادینه می کند. این فرآیند در بعد عاطفی با درونی شدن احساسات، پشتوانه قلبی لازم برای تحکیم هنجارهای همکاری را فراهم می آورد.

در حوزه سرمایه اجتماعی، اگرچه نظریه پردازانی چون فوکویاما و کلمن بر منابع درون گروهی تأکید دارند، اما در این پژوهش نظریه پاتنام به عنوان محور اصلی برگزیده شده است. پاتنام سرچشمه سرمایه اجتماعی را در شبکه روابطی می بیند که با آگاهی و اعتماد پیوند خورده است. استدلال نهایی چارچوب حاضر این است: از آنجا که مذهب نقشی بنیادین در انسجام بخشی و تعریف ارزش ها دارد، تغییر در کیفیت دینداری لزوماً به تغییر در سطح برخورداری از سرمایه اجتماعی منجر خواهد شد.

در همین راستا، مدل تحلیلی این تحقیق بر سنجش چهار بعد دینداری (اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی) در پیوند با سه بعد سرمایه اجتماعی (مشارکت، اعتماد، آگاهی) استوار شده است.

براساس آنچه تا کنون بیان شد مدل مفهومی تحقیق را می توان به شکل زیر ترسیم کرد.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق

این مطالعه از نظر هدف، بنیادی و از نظر اجرا کمی است. روش پژوهش توصیفی - همبستگی است که با هدف تعیین رابطه بین دینداری و سرمایه اجتماعی در زنان خانه دار شهرستان بستک واقع در استان هرمزگان انجام شد. جامعه آماری این تحقیق زنان شهرستان بستک بود که با توجه به تعداد و شرایط متغیرها حجم نمونه ۲۱۰ نفر انتخاب شد. شرط ورود به پژوهش عبارت از: زن و ساکن شهرستان بستک بودن، بود همچنین آنان آزادانه شرکت در این پژوهش را انتخاب کنند. معیار خروج نیز عبارت از: عدم موافقت بر شرکت در پژوهش بود. میانگین سنی شرکت کنندگان ۲۱ سال بود.

ابزار سنجش

پرسشنامه دینداری گلاک و استاک: آنها برای سنجش نگرش‌ها و باورهای دینی و دینداری این پرسشنامه را ساختند و برای استاندارد کردن این پرسشنامه، آن را در کشورهای گوناگون اروپا، آمریکا، آفریقا و آسیا و روی پیروان ادیان مسیحیت و یهودیت و اسلام اجرا کردند و ادعا شده که این پرسشنامه با دین اسلام هم انطباق یافته است. پرسشنامه حاضر سنجش‌های پنج بعدی است که شامل ابعاد پنجگانه اعتقادی، عاطفی، پیمادی، آئینی و فکری است و به سنجش دینداری می‌پردازد.

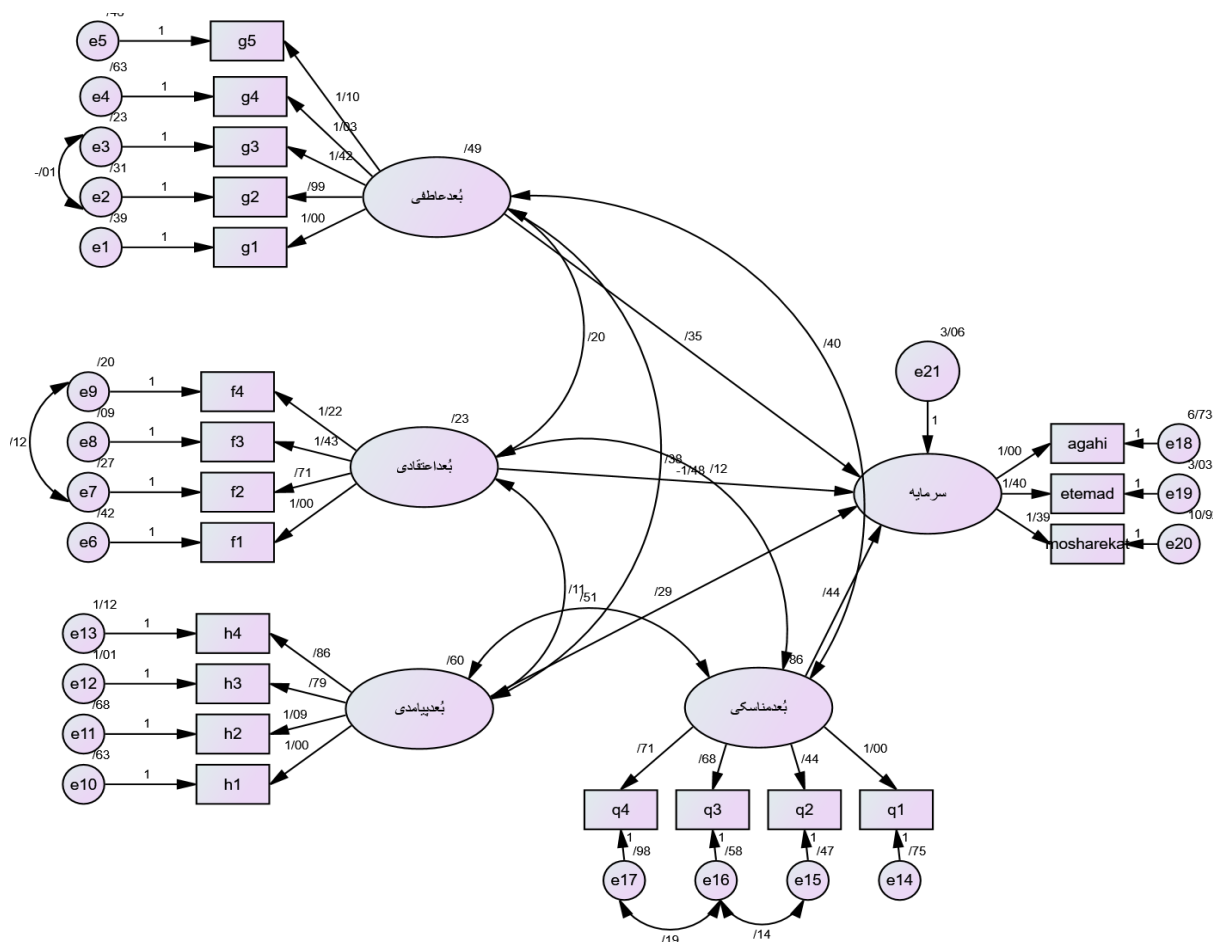
- بعد اعتقادی یا باورهای دینی عبارت است از باورهایی که انتظار می‌رود پیروان آن دین به آنها اعتقاد داشته باشند.
- بعد مناسکی یا اعمال دینی، شامل اعمال دینی مشخصی همچون عبادت، نماز، شرکت در آئین‌های دینی خاص، روزه گرفتن و... است که انتظار می‌رود پیروان هر دین آنها را بجا آورند.
- بعد تجربی یا عواطف دینی، ناظر بر عواطف، تصورات و احساسات مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربوبی همچون خدا یا واقعیتی غایی یا اقتداری متعالی است.
- بعد فکری دین یا دانش دینی مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی در مورد معتقدات هردین است که پیروان باید آنها را بدانند.
- بعد پیمادی یا آثار دینی ناظر به اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزمره پیروان است.

مقیاس اندازه گیری مورد استفاده در این سنجش، لیکرت می باشد که هر گویه پنج درجه ارزشی «کاملاً موافق، موافق، بینابین، مخالف و کاملاً مخالف» را در بر می گیرد، ارزش هر گویه بین ۴ - ۰ متغیر می باشد. حاصل جمع عددی ارزش هر یک از گویه ها در کل نمره آزمودنی را نشان می دهد که بین ۱۰۴ - ۰ می باشد.

در تعیین میزان دینداری سه طبقه فرض می شود که نمرات ۲۵ درصد بالا و پائین، میزان دینداری قوی و ضعیف را نشان می دهد و ۵۰ درصد نمرات بین دو کرانه نشانگر دینداری متوسط می باشند. لذا نمرات ۲۶-۰ بیانگر دینداری ضعیف، نمرات ۷۸ - ۲۶ بیانگر دینداری متوسط و اندازه های ۱۰۴ - ۷۸ مبین دینداری بالا می باشند.

پرسشنامه سرمایه اجتماعی (قاسمی و امیری اسفرجانی): در این پژوهش، برای عملیاتی سازی مفهوم سرمایه اجتماعی، از میان شاخص های متعدد، سه مؤلفه آگاهی، اعتماد و مشارکت انتخاب شده است. این مؤلفه ها در سه سطح خرد، میانه و کلان و در دو بعد ذهنی و عینی مورد سنجش قرار گرفته اند. در سطح خرد، منافع حاصل از عضویت فرد در شبکه روابط خانوادگی، دوستان و نزدیکان مورد توجه قرار می گیرد. سطح میانه به روابط فرد با سایر شهروندان و افراد ناآشنا اشاره دارد که در صورت تداوم تعاملات و پایبندی طرفین به تعهدات متقابل، می تواند منافع آن به کل جامعه تسری یابد. در سطح کلان نیز کمیت و کیفیت روابط عمودی میان شهروندان و نهادهای دولتی و به طور کلی حاکمیت سیاسی مورد بررسی قرار می گیرد. از منظر ابعاد سرمایه اجتماعی، بعد ذهنی شامل ارزش هایی همچون اعتماد و آگاهی است، در حالی که بعد عینی بر مشارکت افراد در روابط افقی و عمودی تأکید دارد. بر اساس این سطوح و ابعاد، می توان سرمایه اجتماعی را به دو نوع درون گروهی و برون گروهی تقسیم کرد؛ سرمایه اجتماعی درون گروهی عمدتاً در میان اعضای خانواده، دوستان نزدیک و آشنایان شکل می گیرد و سرمایه اجتماعی برون گروهی نیز شامل دو بخش است: نخست، روابط اجتماعی میان افراد جامعه و افراد ناآشنا یا غریبه ها و دوم، روابط میان شهروندان و حاکمیت سیاسی یا حکومت.

در این پژوهش، روایی محتوایی پرسشنامه از طریق دو مؤلفه روایی نمونه و روایی صوری مورد ارزیابی قرار گرفت. برای دستیابی به روایی نمونه، ابتدا با بررسی و فیش برداری از منابع علمی مرتبط، پرسش های اولیه تدوین و با گویه های استخراج شده از پرسشنامه های استاندارد ادغام شدند. در مرحله بعد، طی یک مطالعه مقدماتی، برخی گویه ها حذف یا اصلاح شدند تا اطمینان حاصل شود که ابزار تحقیق به طور کامل با فرضیه های پژوهش همخوانی دارد. در زمینه روایی صوری نیز، پرسشنامه در اختیار متخصصان و صاحب نظران این حوزه قرار گرفت و بر اساس بازخوردهای دریافتی، اصلاحات نهایی اعمال شد. در نهایت، با تأیید این دو جنبه، روایی محتوایی پرسشنامه احراز گردید که نشان دهنده دقت و کفایت ابزار در سنجش سازه های مورد نظر پژوهشگران است.

شکل ۲. مدل ساختاری و مدل اندازه گیری برای چارچوب نظری

$\chi^2=135/27$, $RMSEA=0/05$, $p=0/06$, $Df=190$, $X^2/df=2/96$, $GFI=0/97$, $AGFI=0/96$, $NFI=0/97$, $CFI=0/96$, $IFI=0/99$, $NNFI=0/98$

از روش حداکثر احتمال برآوری الگو و از بین شاخص‌های نیکویی برازش شاخص درجه آزادی/خی دو، شاخص نیکویی برازش^۲، شاخص برازش مقایسه ای^۳، شاخص برازش نرمال^۴، خطای ریشه مجذور میانگین برای برازش الگو استفاده شد. براساس داده‌های جدول فوق، شاخص کای دو با درجه آزادی ۲،۹۶ محاسبه شد و مقادیر شاخص‌های برازش شامل GFI ، $AGFI$ ، NFI و $NNFI$ در بازه ۹۰ تا ۱۰۰ قرار گرفتند. این امر نشان می‌دهد که این شاخص‌ها الزامات استاندارد لازم را برآورده کرده‌اند. به همین دلیل، می‌توان نتیجه گرفت که مدل دارای برازش مناسبی است و مورد تأیید قرار می‌گیرد. پایایی ابزار تحقیق با استفاده از آلفای کرونباخ به دست آمده است. کلیه ابعاد فرعی پرسشنامه حاضر پایایی لازم را دارا

هستند.

^۱Chi-square/degree of freedom (CMIN/DF)

^۲goodness of fit index (GFI)

^۳comparative fit index (CFI)

^۴normalized fit index (NFI)

^۵root mean square error of approximation (RMSEA)

جدول ۱. ضریب آلفای کرونباخ

متغیر	اعتماد	مشارکت	آگاهی	سرمایه اجتماعی	بعد اعتقادی	بعد عاطفی	بعد پیامدی	بعد مناسکی	دین داری
آلفای کرونباخ	۰/۶۰۹	۰/۶۲۰	۰/۶۷۲	۰/۷۲۰	۰/۸۰۹	۰/۸۷۵	۰/۷۳۵	۰/۷۳۲	۰/۸۹۲
تعداد گویه	۳	۵	۳	۱۱	۴	۵	۴	۴	۱۷

یافته های پژوهش

جدول ۲ نشان دهنده توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان سرمایه اجتماعی می باشد. از کل نمونه حدود ۸۶/۷ درصد از سرمایه اجتماعی متوسط و بالا برخوردار بودند.

جدول ۲. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی	فراوانی	درصد
پایین	۲۸	۱۳/۳
متوسط	۱۴۷	۷۰/۰
بالا	۳۵	۱۶/۷
کل	۲۱۰	۱۰۰/۰

جدول ۳ نشان می دهد، با مشاهده نمره میانگین ها بین ابعاد سرمایه اجتماعی می توان نتیجه گرفت که از بین ابعاد مورد بررسی بعد مشارکت دارای بیشترین میانگین (۱۵/۸۳۸)، بعد آگاهی در رده دوم با میانگین ۷/۹۱۴ و اعتماد دارای کمترین میانگین (۷/۷۴۲) می باشد.

جدول ۳. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ابعاد سرمایه اجتماعی

ابعاد سرمایه اجتماعی	میانگین	انحراف میانگین	انحراف استاندارد	واریانس
مشارکت	۱۵/۸۳۸	۰/۲۹۴	۴/۲۶۴	۱۸/۱۸۴
اعتماد	۷/۷۴۲	۰/۲۲۱	۳/۲۱۰	۱۰/۳۰۷
آگاهی	۷/۹۱۴	۰/۲۲۳	۳/۲۳۷	۱۰/۴۸۱

جدول ۴ بیانگر توزیع نمره دینداری می باشد. از کل نمونه، ۱۷/۱ درصد نمره دینداری بالا، ۶۷/۱ درصد متوسط و ۱۵/۷ درصد باقیمانده کسانی هستند که از لحاظ پایبندی مذهبی در سطح پایینی از دینداری قرار دارند.

جدول ۴. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب متوسط نمره دین داری

نمره دین داری	فراوانی	درصد
ضعیف	۳۳	۱۵/۷
متوسط	۱۴۱	۶۷/۱
بالا	۳۶	۱۷/۱
کل	۲۱۰	۱۰۰

جدول ۵ نشان می دهد با مشاهده نمره میانگین ها بین ابعاد دینداری می توان نتیجه گرفت که در بین پاسخگویان بعد عاطفی (۲۱/۹۰۴)، بعد اعتقادی (۱۸/۸۲۸)، بعد مناسکی (۱۷/۰۷۶) و بعد پیامدی (۱۵/۱۹۰) از بیشترین تا کمترین اهمیت نزد پاسخگویان برخوردار می باشند.

جدول ۵. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ابعاد دینداری

ابعاد دینداری	میانگین	انحراف میانگین	انحراف استاندارد	واریانس
اعتقادی	۱۸/۸۲۸	۰/۱۶۰	۳/۳۳۷	۵/۴۱۵
عاطفی	۲۱/۹۰۴	۰/۲۸۴	۴/۱۱۷	۱۶/۹۵۷
پیامدی	۱۵/۱۹۰	۰/۲۴۳	۳/۵۳۰	۱۲/۴۶۱
مناسکی	۱۷/۰۷۶	۰/۲۲۰	۳/۱۸۹	۱۰/۱۷۶

از آنجایی سطح سنجش متغیرهای دینداری و سرمایه اجتماعی، مقیاس فاصله ای بود، جهت آزمون رابطه ابعاد دینداری با ابعاد سرمایه اجتماعی از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. جدول ۶ نشان می دهد تمام ابعاد دینداری به جز بعد اعتقادی با سرمایه اجتماعی دارای رابطه مثبت و معنادار است. اینگونه استنباط می شود که افزایش دینداری (عاطفی، پیامدی، مناسکی) بر سرمایه اجتماعی دارای پیامدهای مثبتی است. رابطه بعد پیامدی و مناسکی دینداری و بعد اعتماد سرمایه اجتماعی معنی دار و مثبت است. بطوریکه از بین ابعاد، بعد مناسکی دارای بیشترین میزان همبستگی است. همچنین شدت رابطه بعد مناسکی و بعد اعتماد اجتماعی بیشتر از سایر ابعاد است. رابطه بعد پیامدی و بعد آگاهی نیز مثبت و معنی دار است بطوریکه از بین ابعاد دارای بیشترین میزان همبستگی است. همچنین شدت رابطه بعد پیامدی و بعد آگاهی بیشتر از سایر ابعاد است. رابطه بعد عاطفی و بعد مشارکت مثبت و معنی دار است بگونه ای که از بین ابعاد دارای بیشترین میزان همبستگی است. همچنین شدت رابطه بعد عاطفی و بعد مشارکت بیشتر از سایر ابعاد است. در نهایت ضریب همبستگی ۰/۱۵۸ نمایان گر وجود رابطه معنادار و مستقیم بین دو متغیر دینداری و سرمایه اجتماعی است، بطوریکه رابطه دینداری با مشارکت و اعتماد بیشتر از آگاهی است. بنابراین چنین استنباط می شود که افزایش دینداری افراد، میزان سرمایه اجتماعی آنها را افزایش می دهد.

جدول ۶. رابطه ابعاد دینداری با ابعاد سرمایه اجتماعی

دینداری	مناسکی	پیامدی	عاطفی	اعتقادی	سرمایه اجتماعی	
					همبستگی	اعتماد
۰/۱۰۸	۰/۱۸۷	۰/۱۱۶	۰/۰۸۱	۰/۱۰۶	معناداری	
۰/۱۲۰	۰/۰۰۷۲	۰/۰۵۳	۰/۲۴۵	۰/۱۲۶	همبستگی	
۰/۰۳۰	۰/۱۱۳	۰/۱۳۱	۰/۰۶۸	۰/۱۰۴	معناداری	آگاهی
۰/۰۶۷۰	۰/۱۰۳	۰/۰۵۸	۰/۳۲۹	۰/۱۳۲	همبستگی	
۰/۲۱۳	۰/۱۹۵	۰/۱۸۸	۰/۲۴۶	۰/۰۵۷	معناداری	مشارکت
۰/۰۰۲	۰/۰۰۵	۰/۰۰۶	۰/۰۰۰	۰/۴۰۹	همبستگی	
۰/۱۵۸	۰/۲۰۹	۰/۱۸۶	۰/۱۲۷	۰/۱۰۷	معناداری	سرمایه اجتماعی
۰/۰۲۲	۰/۰۰۲	۰/۰۰۷	۰/۰۵۰	۰/۱۲۱	همبستگی	

جدول ۷ رابطه میان دینداری و سرمایه اجتماعی را بر مبنای ضریب همبستگی پیرسون نشان داده است. با توجه به سطح معناداری به دست آمده ($\text{sig}=0/۰۲۲$) فرضیه وجود رابطه معنادار میان دینداری و سرمایه اجتماعی تأیید می شود. همبستگی این

دو متغیر از نوع مثبت می باشد یعنی هر چه افراد از سطح دینداری بیشتری برخوردار باشند، دارای سرمایه اجتماعی قوی تری هستند به عبارتی دیگر، دین در ایجاد و تقویت سرمایه اجتماعی بین افراد نقشی به سزا و تأثیرگذار ایفا می کند.

جدول ۷. ضریب همبستگی پیرسون میان دینداری و سرمایه اجتماعی

متغیر	R	R ²	Adj.R ²	اشتباه استاندارد	B	بتا	t	F	Sig
دینداری	۰/۱۵۸	۰/۰۲۵	۰/۰۲۰	۸/۴۹۲	۰/۱۳۳	۰/۱۵۸	۲/۳۰۱	۵/۲۹۵	۰/۰۲۲

جهت آزمون رابطه دینداری با ابعاد سرمایه اجتماعی از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتایج جدول ۸ نشان می دهد دینداری با بعد مشارکت سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارد.

جدول ۸. آزمون رابطه بین دینداری و ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت، اعتماد، آگاهی)

ابعاد سرمایه اجتماعی	R	R ²	Adj.R ²	اشتباه استاندارد	B	بتا	t	F	Sig
مشارکت	۰/۲۱۳	۰/۰۴۶	۰/۰۴۱	۴/۱۷۶	۰/۰۹۰	۰/۲۱۳	۳/۱۵۱	۹/۹۲۶	۰/۰۰۲
اعتماد	۰/۱۰۸	۰/۰۱۲	۰/۰۰۷	۳/۱۹۹	۰/۰۳۴	۰/۱۰۸	۱/۵۶۳	۲/۴۴۲	۰/۱۲۰
آگاهی	۰/۰۳۰	۰/۰۰۱	-۰/۰۰۴	۳/۲۴۳	۰/۰۰۹	۰/۰۳۰	۰/۴۲۷	۰/۱۸۲	۰/۶۷۰

جدول ۹ رابطه میان سرمایه اجتماعی و ابعاد دینداری بر اساس ضریب همبستگی پیرسون نشان می دهد. با توجه به مقادیر به دست آمده و سطح معناداری موجود در جدول، بین ابعاد دینداری (به جز بعد اعتقادی) با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

جدول ۹. آزمون رابطه بین سرمایه اجتماعی و ابعاد دینداری

ابعاد دینداری	R	R ²	Adj.R ²	اشتباه استاندارد	B	بتا	t	F	Sig
اعتقادی	۰/۱۰۷	۰/۰۱۲	۰/۰۰۷	۸/۵۴۹	-۰/۳۹۶	-۰/۱۰۷	-۱/۵۵۸	۲/۴۲۸	۰/۱۲۱
عاطفی	۰/۱۲۷	۰/۰۱۶	۰/۰۱۱	۸/۵۳۰	۰/۲۶۴	۰/۱۲۷	۱/۸۴۳	۳/۳۹۶	۰/۰۵۰
پيامدی	۰/۱۸۶	۰/۰۳۵	۰/۰۳۰	۸/۴۴۸	۰/۴۵۳	۰/۱۸۶	۲/۷۳۷	۷/۴۹۲	۰/۰۰۷
مناسکی	۰/۲۰۹	۰/۰۴۴	۰/۰۳۹	۸/۴۰۹	۰/۵۶۳	۰/۲۰۹	۳/۰۸۷	۹/۵۲۸	۰/۰۰۲

با توجه به اینکه سطح سنجش متغیر وضعیت تأهل، مقیاس اسمی می باشد، لذا جهت بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و وضعیت تأهل پاسخگویان از آزمون تفاوت میانگین (T) استفاده گردید. همان طور که جدول شماره ۱۲ نشان می دهد با توجه به مقدار T به دست آمده (۱/۹۴۱-) و سطح معناداری (Sig = ۰/۰۵۷) تفاوت مشاهده شده به لحاظ آماری معنی دار می باشد.

جدول ۱۰. آزمون تفاوت میانگین سرمایه اجتماعی بر حسب وضعیت تأهل

وضعیت تأهل	فراوانی	میانگین	مقدار T	Sig
متأهل	۴۲	۲۹/۲۶۱	-۱/۹۴۱	۰/۰۵۷
مجرد	۱۶۸	۳۲/۰۵۳		

با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون همبستگی پیرسون ($0/121$) و سطح معناداری ($0/059$) بین متغیر سن و سرمایه اجتماعی، می توان بیان داشت که رابطه سن و سرمایه اجتماعی مستقیم و معنادار است. با بررسی میزان مصرف رسانه های داخلی و سرمایه اجتماعی با توجه به نتایج همبستگی پیرسون ($0/417$) و سطح معنی داری ($0/000$) می توان اظهار داشت که رابطه این دو متغیر مستقیم و معنادار است. یعنی افرادی که بیشتر تحت تأثیر رسانه های داخلی قرار دارند، به لحاظ سرمایه اجتماعی در سطح بالاتری قرار دارند. آزمون همبستگی پیرسون ($0/071$) و سطح معنی داری ($0/306$) بین متغیر میزان مصرف رسانه های خارجی و سرمایه اجتماعی نشان دهنده عدم وجود رابطه معنادار میان دو متغیر است.

جدول ۱۳- آزمون همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری
سن	$0/121$	$0/059$
رسانه داخلی	$0/417$	$0/000$
رسانه خارجی	$0/071$	$0/306$

بحث

سرمایه اجتماعی هنگامی به وجود می آید که روابط میان افراد به گونه ای دگرگون می شود که کنش را تسهیل سازد. به دلیل وجود سرمایه اجتماعی، مردم تعاملات و مراودات نزدیک با یکدیگر دارند و به همین دلیل نظام اجتماعی از هرگونه آسیب در امان می ماند. از آنجا که مذهب نیز به عنوان نیرویی تأثیرگذار در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی تلقی می شود؛ به نظر می رسد تغییر در کیفیت آن به تغییر در سطح برخورداری از سرمایه اجتماعی منجر شود. بنابراین مهمترین نقش دین، ایجاد سرمایه اجتماعی است، سرمایه ای که به آرمان های مشترک، وفاق و انسجام اجتماعی، اعتماد، صداقت و احترام متقابل افراد جامعه به منظور پویایی جامعه کمک می کند.

این پژوهش با هدف تبیین جامعه شناختی تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی در میان زنان شهر بستک انجام گردید. در ابتدا پس از مطالعه مقدماتی، پیشینه تحقیقات در حوزه مورد نظر بررسی شدند. برای طراحی الگوی تحقیق از نظریات گوناگونی استفاده به عمل آمد. از روش پیمایشی و تکنیک پرسشنامه برای جمع آوری داده ها بهره گرفته شد. جامعه آماری، کلیه زنان بیش از ۱۵ سال شهر بستک را در برمی گرفت. حجم نمونه ۲۱۰ نفر برآورد گردید. داده های گردآوری شده از نظر آماری برای آزمون فرضیه ها مورد بررسی قرار گرفتند و نتایج زیر به دست آمد.

نتایج پژوهش نشان داد که سطح دینداری $17/1$ درصد افراد نمونه، بالا، $67/1$ درصد، متوسط و $15/7$ درصد افراد، سطح دینداری شان ضعیف بوده است. همچنین سطح سرمایه اجتماعی $16/7$ درصد افراد بالا، $70/0$ درصد در سطح متوسط و $13/3$ درصد افراد ضعیف بوده است. نمره پاسخگویان در تمام ابعاد سرمایه اجتماعی در حد متوسط و بالا بوده بطوریکه از بین ابعاد مورد بررسی بعد مشارکت اجتماعی دارای بیشترین میانگین، بعد آگاهی در رده دوم و اعتماد اجتماعی دارای کمترین میانگین است. نمره ابعاد دینداری نیز در حد متوسط و بالا می باشد به گونه ای که از بین ابعاد دینداری بعد پیامدی دارای کمترین میانگین و بعد عاطفی دارای بیشترین میانگین می باشد.

به طور کلی یافته های پژوهش حاکی از آن است که دینداری و ابعاد مختلف آن به جز بعد اعتقادی با سرمایه اجتماعی ارتباط معنادار، مستقیم و مثبت دارند، لذا می توان گفت کسانی که دینداری بالاتری دارند، دارای میزان سرمایه اجتماعی بالاتری هستند. در این زمینه نتایج این تحقیق با نتایج مطالعات میرزایی و همکاران (1395)، موسوی و همکاران (1397)، ولی نژاد و میرفردی (1389)، دلشاد و همکاران (1403)، سفید (1403)، طالبان (1402)، صادقی و کاظم خانی (1402)، جنیدی و همکاران

(۲۰۲۳)، شاه و همکاران (۲۰۲۰)، عباس و همکاران (۲۰۲۴)، فاکس و همکاران (۲۰۲۱) همسو و هماهنگ است؛ اما مطالعه سندرو (۲۰۲۶) و بویوک‌یازیچی و سرتی (۲۰۲۰) با نتایج این پژوهش ناهمسو هست به طوری که سندرو هشدار می‌دهد که دخالت دولت در امور دینی، چه به صورت حمایتی و چه محدودکننده، می‌تواند انگیزه مشارکت مدنی (از مظاهر سرمایه اجتماعی) پیروان مذهبی را کاهش داده و سرمایه اجتماعی آن‌ها را به حاشیه براند. بویوک‌یازیچی و سرتی (۲۰۲۰) بر سنت‌گرایی دینی توجه داشته‌اند و دریافته‌اند که دینداری بالا با نگرش‌های منفی نسبت به نوآوری و تغییرات اجتماعی مرتبط است.

شایان ذکر است که دین به عنوان یک عنصر مهم تأثیرگذار، باعث ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی در جامعه می‌گردد؛ با توجه به دیدگاه ایوانز که بر نقش فعالیت‌ها و مناسک دینی در بهبود کنش‌های متقابل افراد در پیوند و اعتماد افراد تأکید دارد و کاندلند که دین را مبنای سرمایه اجتماعی و نیروی وحدت بخش از طریق ایجاد شبکه‌های اجتماعی می‌داند، بنابراین افرادی که از نظر دینداری در سطح بالاتری قرار دارند، ارتباط بیشتری با دیگران برقرار می‌کنند و این ارتباط باعث ایجاد حس اعتماد، نوع دوستی، بالارفتن روحیه مشارکت و در نتیجه حفظ و تداوم سرمایه اجتماعی می‌گردد. اعتماد از مسائل بسیار مهم در جامعه است و نقش اساسی در ایجاد نظم و همبستگی اجتماعی دارد؛ کاهش اعتماد روابط اجتماعی را متزلزل می‌کند. مشارکت اجتماعی نیز تغییری است که دین بر آن تأثیر اساسی می‌گذارد، زیرا مذهب ماهیتی اجتماعی دارد، و افراد را به مشارکت و پویایی وا می‌دارد. می‌توان بیان کرد افرادی که نسبت به انجام اعمال دینی خود مصمم‌تر هستند، از اعتماد بیشتری در روابط اجتماعی برخوردارند و در فعالیت‌های اجتماعی، مشارکت بیشتری دارند، زیرا از نگاه دینی، فرد در مقابل خدا، خود و جامعه‌اش موظف است نسبت به سرنوشت خود حساس باشد و در صحنه اجتماع مشارکت فعال داشته باشد.

نتیجه‌گیری

در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که دینداری از عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و تقویت سرمایه اجتماعی بخصوص در مشارکت اجتماعی در میان زنان شهر بستک است؛ به گونه‌ای که افزایش سطح دینداری، به‌استثنای بعد اعتقادی، با افزایش سرمایه اجتماعی همراه است. ابعاد مختلف دینداری از طریق تقویت اعتماد، مشارکت اجتماعی، تعاملات بین‌فردی و احساس مسئولیت اجتماعی می‌توانند زمینه‌ساز انسجام و همبستگی بیشتر در جامعه شوند. این یافته‌ها بر نقش دین در ایجاد و تقویت شبکه‌های اجتماعی و تسهیل کنش‌های جمعی تأکید دارد. با این حال، تفاوت نتایج برخی مطالعات نشان می‌دهد که تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی می‌تواند تحت تأثیر زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و نهادی متفاوت باشد. بنابراین، تقویت ظرفیت‌های اجتماعی دین و بهره‌گیری از آن در جهت افزایش اعتماد، مشارکت و انسجام اجتماعی می‌تواند به پویایی و توسعه سرمایه اجتماعی در جامعه منجر شود.

با توجه به نتایج و تأثیر معنادار دینداری بر اعتماد و مشارکت اجتماعی، پیشنهاد می‌شود با تقویت ابعاد اعتقادی، عبادی، اخلاقی، عاطفی و شناختی دینداری در خانواده‌ها، زمینه افزایش اعتماد و مشارکت اجتماعی آنان در انجمن‌ها، گروه‌ها، فعالیت‌های خیریه و مذهبی و برنامه‌های عام‌المنفعه فراهم شود. همچنین، نهادهای فرهنگی، شهرداری‌ها، مساجد و کانون‌ها می‌توانند با اجرای برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌بخش و رفع شبهات دینی، در تقویت باورهای دینی و تسهیل فرایند اعتمادسازی میان افراد نقش مؤثری ایفا کنند. از سوی دیگر، به نهادهای عمومی و رسانه‌های فراگیر، از جمله سازمان صداوسیما، پیشنهاد می‌شود با بهره‌گیری از نتایج پژوهش‌های علمی و دیدگاه‌های صاحب‌نظران، در جهت حفظ و ارتقای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و پیشگیری از کمرنگ شدن نقش دین و بروز بحران هویت در عصر جهانی شدن اقدام کنند.

با توجه به محدودیت‌های موضوعی و زمانی پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آتی از روش‌های کیفی و ابزارهایی مانند مصاحبه، در کنار یا به جای پرسشنامه‌های بسته، برای دستیابی به درک عمیق‌تر از ابعاد موضوع استفاده شود. همچنین،

تکرار این پژوهش در جوامع آماری و محیط‌های اجتماعی متفاوت می‌تواند امکان مقایسه نتایج و افزایش اعتبار یافته‌ها را فراهم سازد.

ملاحظات اخلاقی

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

منابع

- ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد (۱۳۶۹). مقدمه، ترجمه محمد پروین گنابادی، جلد اول، چاپ هفتم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- افشانی، سید علیرضا؛ عسکری ندوشن، عباس؛ حیدری، محمد؛ نوریان نجف آبادی، محمد (۱۳۹۰). رابطه دینداری با سرمایه اجتماعی در شهر نجف آباد، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۲(۴۴)، ۲۵۹-۲۸۴.
- امیرخانی، امیرحسین، اکبری، حمید (۱۴۰۱). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء سرمایه اجتماعی و اولویت بندی مؤلفه های آن بر اساس مدل SCAT (مورد مطالعه: کارکنان اداره کل بهزیستی استان تهران). فصلنامه تحقیقات و نظریه های نوین مدیریت دولتی، تابستان، ۱(۲)، ۴۶-۶۷.
- ایوانز، دیوید (۱۳۸۰). بررسی مجدد رابطه دین و جرم، ترجمه علی سلیمی، نشریه حوزه و دانشگاه، ۲۳.
- آرون، ریمون (۱۳۸۱). مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی، ترجمه باقر پرهام، تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.
- برهان، رضا؛ سرائی، حسن؛ سیف الهی، سیف اله (۱۳۹۷). بررسی میزان دینداری سرپرستان خانوار طبقه متوسط شهری؛ مورد مطالعه شهر تهران، دو فصلنامه دین و ارتباطات، پاییز و زمستان، ۲۵، ۲(۵۴)، ۳۳-۶۹.
- پورموسوی، فتح اله (۱۳۸۱). جامعه مدنی و سرمایه اجتماعی، مجله راهبرد، شماره ۲۶.
- ترنر، جانانان، بیگی، ال (۱۳۸۴). پیدایش نظریه جامعه شناسی، ترجمه عبدالعلی لهسایی زاده، شیراز: نوید.
- تشویشی، حامد؛ رحمانی خلیلی، احسان (۱۴۰۱). تأثیر دینداری بر کیفیت زندگی با میانجیگری متغیر مشارکت و اعتماد اجتماعی (مورد مطالعه: منطقه پردیسان قم)، فصلنامه برنامه ریزی رفاه توسعه اجتماعی، ۱۳(۵۰)، ۸۵-۱۲۲.
- <https://doi.org/10.22054/qjds.2021.53156.2007>
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۲). دین شناسی، قم: انتشارات اسراء.
- حشمت یغمایی، محمدتقی (۱۳۸۰). دینداری نوجوانان و عوامل مؤثر بر آن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- دلشاد، ساره؛ پوریانی، محمدحسین؛ شهیدی، محمود (۱۴۰۳). بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر جامعه پذیری دینی در جوانان ۱۸-۲۸ ساله استان مرکزی. نشریه مطالعات میان رشته ای فقه، سال چهارم شماره ۱۵ (تابستان ۱۴۰۳)، صص ۱۰۱-۱۲۴.
- ربانی، رسول؛ طاهری، زهرا (۱۳۸۷). تبیین جامعه شناختی میزان دینداری و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی در بین ساکنان شهر جدید بهارستان اصفهان، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، پاییز و زمستان، ۹۱-۱۲۹.
- ربانی، علی؛ گنجی، محمد (۱۳۸۷). تحلیلی بر رابطه دینداری و سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه اصفهان، فصلنامه علوم اجتماعی، ۴۱، ۳۵-۶۵.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۹). نظریه های جامعه شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- سفید، مجید (۱۴۰۳). عوامل مرتبط با مشکلات فرهنگی زندگی خوابگاهی دانشجویان (همراه با مدل معادله ساختاری). دانشنامه علوم انسانی، سال یکم شماره ۲ (خرداد ۱۴۰۳)، صص ۱۲۲-۱۴۴.
- شارع پور، محمود (۱۳۸۰). فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، انجمن جامعه شناسی ایران، شماره ۳.
- شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۴). مدلی برای سنجش دینداری در ایران، جامعه شناسی ایران، شماره ۱.
- شجاعی زند، علیرضا؛ شریعتی مزینانی، سارا؛ حبیب زاده خطبه سرا، رامین (۱۳۸۵). بررسی وضعیت دینداری در بین دانشجویان، فصلنامه مطالعات ملی، ۲۶، ۷(۲)، ۵۵-۸۲.

شکریگی، نرگس؛ مروتی، سهراب؛ قاسمی، یارمحمد (۱۳۹۶). خوانش قرآنی از سرمایه اجتماعی با تأکید بر سوره حجرات، دو فصلنامه دین و ارتباطات، بهار و تابستان، ۲۴، ۵۱(۱)، ۶۷-۱۰۳.

شیرازی، زینب؛ چیت ساز، محمدعلی؛ حجازی، سیدناصر. (۱۴۰۰). بررسی جامعه‌شناختی رابطه پایبندی مذهبی و سرمایه اجتماعی و نقش آن در تبیین روان‌شناختی رضایت از زندگی. *مطالعات روانشناختی نوجوان و جوان*. ۲(۱)، ۳۳-
<https://doi.org/10.61838/kman.jayps.2.1.4.44>

صادقی، زهرا؛ کاظم خانی، حبیب الله (۱۴۰۲). دینداری و احساس عدالت اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شهید مدنی آذربایجان). دو فصلنامه علمی دانش سیاسی، سال نوزدهم، شماره اول (پیاپی ۳۷)، بهار و تابستان ۱۴۰۲، صص. ۱۷۱-۱۸۸.

طالبان. (۱۴۰۲). سرمایه دینی و سرمایه اجتماعی در ایران: تحلیل تطبیقی درون کشوری. فصلنامه علمی پژوهشی حکمرانی فرهنگ، ۱۶(۶۳)، ۱۱۹-۹۳. [jlsr.2023.360370.1411/۱۰/۲۲۰۵۹](https://doi.org/10.61838/kman.jayps.2.1.4.44)

طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۵۲). *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت-لبنان، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ج ۵.
 طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۵۴). *معنویت تشیع قم*، انتشارات تشیع.

عباس زاده، محمد؛ میرزایی، مجتبی (۱۳۹۴). مطالعه نقش مداخله گرایانه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان شناختی در تأثیرگذاری فرآیند جامعه پذیری بر دین داری؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تبریز، دو فصلنامه دین و ارتباطات، بهار و تابستان، ۲۲، ۱(۴۷)، ۸۷-۱۲۲.

عبداللهی سفیدان، حامد؛ عبدالاحدی مقدم، علی اکبر؛ دشتی، محمدتقی (۱۴۰۰). فراتحلیل روند دینداری ایرانیان در دهه گذشته و پیامدهای امنیتی آن، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۴(۲)، ۳۳-۷۲.

عشاری، طاهّا؛ مدبر چهار برج، سیف الله؛ جهان پرور، طاهره؛ حسن زاده، زهرا؛ باقری، سمیرا؛ (۱۴۰۲). مطالعه نقش میزان دینداری ایرانیان در نشاط اجتماعی: فراتحلیل پژوهش ها. فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، سال نوزدهم، شماره ۶۰، صص ۱۲۳-۱۴۶.

فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹). پایان نظم، مترجم غلامعباس توسلی، تهران: چاپ اطلس.

قاسمی، وحید؛ امیری اسفرجانی، زهرا (۱۳۹۰). تبیین جامعه شناختی تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی درون گروهی (مطالعه موردی شهر اصفهان)، جامعه شناسی کاربردی، تابستان، ۲۲، ۲(۴۲)، ۲۱-۴۶.

قرآن کریم

کلن، جیمز (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه کنش، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.

کمالی اردکانی، معصومه؛ تاج الدین، محمدباقر؛ محدثی گیلویی، حسن (۱۴۰۱). تحولات دینداری در بین دو نسل از زنان: مطالعه موردی: زنان منطقه ۴ تهران، جامعه شناسی نهادهای اجتماعی، بهار و تابستان، ۹(۱۹)، ۳۵-۵۷.

کوزر، لوئیس (۱۳۷۷). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.

گنجی، محمد؛ نعمت الهی، زهرا؛ طاهری، زهرا (۱۳۸۹). رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی در بین مردم شهر کاشان، جامعه شناسی کاربردی، زمستان، ۲۱، ۴(۴۰)، ۱۲۳-۱۴۴.

متولیان، سیدمهدی؛ حسینی شیروانی، سیدمهدی؛ نوری، زهرا (۱۳۹۸). رابطه جنسیت، وضعیت تأهل و شیوه اعمال قدرت در خانواده با دینداری دانشجویان دانشگاه مازندران، جامعه شناسی کاربردی، تابستان، ۳۰، ۲(۷۴)، ۲۹-۴۶.

مسعودنیا، حسین؛ نجفی، داود؛ خداوردی، علی؛ سلیمی، یزدان (۱۳۹۲). بررسی رابطه دینداری و سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان دانشگاه اصفهان، فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۸، پاییز، ۳(۳)، ۴۳۷-۴۵۴.

مطهری، مرتضی (۱۳۷۵). آشنایی با قرآن: تهران: انتشارات صدرا.

ملاصدرا شیرازی، صدرالدین محمد بن ابراهیم (۱۳۷۶). شرح اصول کافی، ج ۲، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

موسوی، سیدنجم الدین؛ سپهوند، رضا؛ جعفری، سلیمان؛ جعفری، افسانه (۱۳۹۷). بررسی نقش دینداری در اعتماد و مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه لرستان، فصلنامه مدیریت سرمایه اجتماعی، ۵(۴)، ۶۳۹-۶۴۹.

میرزایی، خلیل؛ آقاسیدحسینی، لیلا؛ فلاحی، علی (۱۳۹۵). رابطه دینداری و عضویت افراد در شبکه های اجتماعی نیکوکاری، دو فصلنامه دین و ارتباطات، پاییز و زمستان، ۲۳، ۲(۵۰)، ۱۴۷-۱۷۴.

الوانی، سید مهدی، نقوی، میرعلی (۱۳۸۰). سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه ها، فصلنامه مدیریت، ۳۳ و ۳۴.

وبر، ماکس (۱۳۸۲). دین، قدرت، جامعه، ترجمه احمد تدین، تهران: انتشارات هرمس.

وبر، ماکس (۱۳۸۵). اخلاق پروتستانی و روح سرمایه داری، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریا منوچهری کاشانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

وحید، فریدون؛ کلانتری، صمد؛ فاتحی، ابوالقاسم (۱۳۸۳). رابطه سرمایه اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، ۱۷(۲).

ولی نژاد، عبدالله، میرفردی، اصغر (۱۳۹۸). رابطه بین سرمایه اجتماعی و دینداری دانشجویان دانشگاه یاسوج، فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، بهار، ۱۰، ۲(۳۸)، ۹۳-۱۰۷.

ویلیم، ژان پل (۱۳۷۷). جامعه شناسی ادیان، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: نشر تبیان.

همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). جامعه شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: تبیان.

References

- Abbas, A., Ekowati, D., Suhariadi, F., & Anwar, A. (2024). Human Capital Creation: A Collective Psychological, Social, Organizational and Religious Perspective. *Journal of Religion and Health*, 63(4), 2168–2200. <https://doi.org/10.1007/s10943-022-01665-8>.
- Beukes, J. W. (2019). Leveraging social capital of the church for development: A case study of a farming community in Wellington. *HTS Theologies Studies / Theological Studies*, 75(4), a5528. <https://doi.org/10.4102/hts.v75i4.5528>.
- Bourdieu, P (1986). The forms of capital In J. Richardson (Ed). *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport, CT: Greenwood press.
- Buyukyazici, D., & Serti, F. (2020). *Religiosity and Innovation Attitudes: An Instrumental Variables Analysis* (arXiv Preprint arXiv:2006.14321). <https://arxiv.org/abs/2006.14321>.
- Candland, C (2001). Faith as social capital: religion and community development in southern Asia, *policy sciences*, Vol 33, pp:3-20.
- Durkheim, E (2005). *Fundamental forms, religious life, totemism in Australia*. Baqer parham translation, Tehran: publication center, pp:200-220.
- Field, J. (2003) *Social capital*, London: Routledge.
- Fox, S., Muddiman, E., Hampton, J., Kolpinskaya, E., & Evans, C. (2021). Capitalising on faith? An intergenerational study of social and religious capital among Baby Boomers and Millennials in Britain. *The Sociological Review*, 69(4), 862–880. <https://doi.org/10.1177/0038026120946679>.
- Gemar, A. (2024). Religion and Social Capital: Examining Social Networks and Religious Identification in the UK. *Sociological Research Online*, 29(1), 23–40. <https://doi.org/10.1177/13607804221141098>.
- Johnson, R.B., Jang, S.J (2004). Explaining religious effects on distress among african americans. *journal for the scientific study of religion*, Vol, 43, pp, 239-260.
- Junaidi, J., Anwar, S. M., & Sahrir, S. (2023). The role of religion and social capital on entrepreneurship self-efficacy and motivation among students in Indonesia. *Cogent Business & Management*, 10(3), 2265091. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2265091>.
- Offe, C., Fuchs, S (2002). A decline of social capital? the german case, in robert putnam (ed) *democracies in flux*, pp, 189-243. oxford: oxford university press.

- Shah, S. S., Jalil, A., & Shah, S. A. H. (2020). Growth Effects of Religion Dependent Social Capital: An Empirical Evidence. *Social Indicators Research*, 149, 423–443. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02253-2>.
- Szendrő, B. (2026). Crowding Out the Market: State Religious Policy and Social Capital Among Religious Adherents. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 259-269. <https://doi.org/10.1111/jssr.70026>.

مقاله
پذیرش
شده